

Dwalen tussen uitersten

Butch als vorm van ballingschap in Andreas Burniers *De verschrikkingen van het noorden*

‘Het is zo absurd dat ik nog leef, wat moet ik er mee?’ vraagt de verteller in ‘Gesprek in de nacht’ (1967) van Andreas Burnier (1931-2002).¹ In dit verhaal en de vijf andere verhalen uit *De verschrikkingen van het noorden* kijken we mee met vertellers die geen vaste vorm kunnen vinden in de wereld. Deze bundel, die het literair oeuvre van Burnier opent, kan gelezen worden als een ‘verbrokele roman’: de verhalen lijken bij elkaar te horen, maar ze passen in elkaar als een bijgeknipte puzzel. Hoe verhouden de vertellers, die Burnier in deze bundel opvoert, zich tot het leven na de Tweede Wereldoorlog en tot het hebben van een (Joodse) identiteit?

Door Kiki Bolwijn

In zijn bespreking van *De verschrikkingen van het noorden* noemt Siem Bakker de bundel een ‘verbrokele roman’.² Deze bewoording

past goed bij het soort schrijver dat Burnier was. Burnier, ook wel bekend als Ronnie/Irma Dessaur, was namelijk niet te vatten binnen een kader. Burnier was eerder een persoon die altijd overal op actieve wijze buiten stond. Burnier richtte zich op talloze onderwerpen, zoals feminisme, filosofie en literatuur, maar besteedde ook aandacht aan hoe het is om met een Joodse achtergrond te leven in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog. Waar Burnier zich later in het leven openstelde voor de joodse mystiek, is er in het vroege schrijverschap een andere houding te vinden ten opzichte van een Joodse identiteit. In een interview met Stan Houcke over de roman *De wereld is van glas* (1997) beschrijft Burnier dat er inmiddels iets verteerd is waardoor het verleden toegelaten kan worden.³ In het vroege werk was dit onmogelijk en bestonden er in het literair werk van Burniers hand slechts ‘kleine erupties’ waarin dit verleden naar boven kwam drijven. Hoe zien deze erupties eruit in *De verschrikkingen van het noorden* en wat kunnen deze ons vertellen over hoe Burnier zich in deze bundel verhoudt tot een (Joodse) identiteit?

EEN BUTCH BESTAAN OF EEN UTOPISCH GEBREK?

Over *De verschrikkingen van het noorden* is tot nu toe weinig geschreven, terwijl deze bundel juist vruchtbare grond biedt voor talloze duidingen. Wel heeft Bakker in 1980 geduid dat de verhalen een ‘utopisch’ karakter hebben.⁴ De hoofdvraag van de bundel verwoordt hij als volgt: ‘waar kan ik mezelf zijn, als dat ooit mocht lukken?’ Waar Bakker in zijn benadering een antwoord op deze vraag onmogelijk acht, zie ik mogelijkheid om met een nieuwe

blik deze vraag te onderzoeken. Ik betrek hierbij het concept *butch*, zoals dit wordt gebruikt door Jack Halberstam, hoogleraar genderstudies, in zijn boek *Female Masculinity*. Hij omschrijft the butch als volgt: ‘The butch is neither cis-gender nor simply transgender, the butch is a bodily *catachresis*. The Greek word, *catachresis*, means the rhetorical practice of misnaming something for which there would otherwise be no words.’⁵

‘Butch’ is per definitie een verkeerde benaming omdat een benaming onmogelijk is. Deze term dient als een tijdelijke aanduiding voor datgene wat ondefinieerbaar of onuitsprekelijk blijft binnen de vele identificaties die we creëren voor onszelf. Waar een utopische lezing van de bundel uitgaat van een ‘goede plek’ die onmogelijk te bereiken is, en dus een connotatie van gebrek en verlies in zich meedraagt, gaat mijn lezing ervan uit dat het vormloze ook een plek kan zijn waar rust en intimiteit gevonden kunnen worden.

TUSSEN ‘MANNEN’ EN ‘VROUWEN’

De verschrikkingen van het noorden beslaat zes verhalen waarin zes vertellers dwalen tussen uitersten. Zo wordt er in ‘Nu ga ik verdwijnen’ bewogen tussen het onzichtbare en het zichtbare, in ‘Volgend jaar in Jeruzalem’ tussen het ideaal van een traditionele gezinssamenstelling en de verlangens van het individu en in ‘Gesprek in de nacht’ tussen de normaliteit van het dagelijks leven en de absurditeit van het overleven van de Tweede Wereldoorlog. De naam en de identiteit van de verteller worden vaak op indirecte wijze aan de lezer kenbaar gemaakt en blijven

vervolgens op losse schroeven staan. Het wordt bijvoorbeeld alleen duidelijk in ‘Nu ga ik verdwijnen’ dat de verteller door anderen als ‘vrouw’ wordt gezien, doordat deze een ruimte binnengaat die expliciet voor ‘mannen’ is ingericht. Op geen moment definiëren de vertellers zich op een eenduidige wijze terwijl ze zich constant moeten verhouden tot een context die een definitie van hen vraagt. Dit heeft tot gevolg dat de verteller vaak de rol van buitenstaander inneemt in verschillende situaties waarbij de omgeving effect heeft op hoe de verteller zich positioneert.

Andreas Burnier (links jaren '80 en rechts jaren '70)
door Paul Franssen, Stichting Andreas Burnier

Dit gevoel van ballingschap en de ongedefinieerde identiteit komen samen in het titelverhaal: ‘De verschrikkingen van het noorden’. Het verhaal opent en sluit met de volgende woorden: ‘Veel vroeger, ik spreek nu van voor de watersnood, lang voordat Griekenland, Italië, Joegoslavië, Sicilië en Malta door mij waren bereisd, was ik voor het noorden niet bang.’⁷⁶ De verteller, die zich voor werk in Denemarken bevindt, merkt dat de nabijheid van het noorden effect heeft op de beleving van de

werkelijkheid. De verteller wil zichzelf dwingen tot het ‘ordelijk en chronologisch’ vertellen, maar uiteindelijk wordt dit toch een ‘rommeltje’ omdat de zwaartekracht ‘aan de polen’ de tijd laat vertragen. Hieruit blijkt het effect dat de nabijheid van de uitersten heeft op de verteller. De woorden zijn namelijk niet ordelijk in te delen, maar worden kromgetrokken: het is niet langer zichtbaar wat werkelijk is en wat niet. In de openingszin laat de verteller weten dat de angst die voortkomt uit de nabijheid van het noorden er niet altijd is geweest. Alleen na ‘de watersnood’ en na het bezoeken van verschillende plekken is deze angst ontstaan. In een eerdere versie die Burnier opstuurde naar uitgeverij Querido wordt er niet gesproken over ‘de watersnood’ maar over de ‘Tweede Wereldoorlog’.⁷ In de definitieve versie is dit aangepast, wellicht om de deur voor andere interpretaties verder open te zetten. Desondanks kunnen we in deze zin een bepaalde verhouding lezen tot de nasleep van het verleden van Burnier als overlever en onderduiker. Sinds ‘de watersnood’ is er angst ontstaan voor het noorden. De verteller vertrouwt het niet als een plek een uiterste pool vormt en heeft de voorkeur om in het ongedefinieerde midden te dwalen. Dit gegeven zit vervlochten door het verhaal en komt tot een climax op het ‘vrouwenfeest’ waar de verteller te gast is. In Kopenhagen vindt de verteller, na eerst de verkeerde plekken te hebben gezocht, een homokroeg die de ‘enig voldoende veilige’ plek vormt in het noorden.⁸ Waar de kleine homokroeg, genaamd Kapitän, Kapitän, een plek vormt waar de verteller intimiteit vindt in het contact met andere individuen, vormt het grootschalige ‘vrouwenfeest’ een teleurstelling.

Contact met bekende stamgasten of onbekende vrouwen blijft namelijk uit en dit geïsoleerde gevoel bereikt een dieptepunt wanneer de ‘vrouwenhorde’ zich verpopt tot een ‘heksensabbat’, een lawaaierige veelkoppige horde die de verteller wil opnemen in een massa van vlees en begeerte. Nog maar net op tijd weet de verteller te ontsnappen naar het toilet: de rustplaats tussen het feest waar de verteller te gast is en een feest in een andere zaal met ‘heterofiele’ vrouwen. Eerder in het verhaal wordt de waarde van deze plek, waar de verteller eindelijk weer adem kan halen, benadrukt: ‘En wat betekent de w.c. niet al voor de barbezoekster! Rust, bezinning, zalige wroeging, zelfbespiegeling, opfrissing, zoete erotiek van het onbespied met weinigen in een intieme ruimte samenzijn.’⁹ Te midden van de uitersten vindt de verteller rust en bezinning op een plek die ruimte biedt voor het individu. Het toilet is namelijk de ruimte waar de verteller niet wordt bepaald door een context of door een ander die een definitie probeert op te leggen aan een verbrokkelde identiteit. Ook op deze plek is intimiteit met een ander mogelijk, juist omdat er ruimte is voor contact tussen individuen die geen onderdeel zijn van een groter geheel. In deze ruimte waarin het individu onbepaald kan zijn met zichzelf en met de ander, zie ik een butch-houding terug. Het is nooit het doel geweest om een harmonieus geheel te zijn, maar juist om onbepaald en verbrokkeld te kunnen bestaan als individu. De verteller in ‘De verschrikkingen van het noorden’ is op zoek naar verbinding, maar niet naar conformering. Juist in de conformering naar een uiterste, een definitie die van buitenaf wordt opgelegd, raakt de verteller de grip

op het verhaal kwijt en dreigt deze te verdwijnen. In het onbepaalde is namelijk ook de rust en intimiteit te vinden die Bakker niet vindt in zijn utopische lezing van ‘De verschrikkingen van het noorden’. De vertellers vinden wellicht geen harmonie, maar dit is niet een noodzakelijk gebrek. Juist vanuit een fluctuerende positie waarin een verteller dwaalt tussen uitersten, kan een verbrokkeld verhaal toch worden verteld.

DE VERBROKKELDE ZELF

In deze manier van vertellen, die ik binnen het kader van de butch heb geprobeerd te lezen, kan verzet gezien worden tegen het idee van een statische identiteit. Burnier is een schrijver die zich nooit onder één noemer heeft geschaard en zich niet kan vinden in een antwoord, eerder in een vraag. In *De verschrikkingen van het noorden* kan de volgende vraag gevonden worden: kan iets of iemand werkelijk ooit volledig in beeld gebracht worden, en is dat het doel van een verhaal? De onmogelijkheid om iemand volledig in beeld te brengen als een onderdeel van een groep en wellicht ook als individu, is een echo die naklinkt als het boek wordt dichtgeslagen. Wellicht is dit een passende methode om een schrijver, zoals Andreas Burnier, te benaderen: niet als een vastgepind onderdeel van een groep, maar juist als een ondefinieerbaar individu, voortbewegend in een verbrokkelde wereld.

Over de auteur

KIKI BOLWIN (1996) houdt van open gordijnen, donkere gangen en verhalen over verhalen. In Utrecht heeft hen Literatuurwetenschap gestudeerd met een focus op gender en masculiniteit. Deze thema's komen voor hen overal in terug, zo ook in het essay in deze bundel over Andreas Burnier. Kiki leest graag Andreas Burnier met opgetrokken knieën in een grote stoel, en heeft ook een zacht hart voor het werk van Carson McCullers, Ali Smith en Anne Carson. Hen komt ook weleens buiten, en heeft daarna altijd modder op de schoenen. Verder geeft hen les in creatief schrijven in Rotterdam, waar hen vooral vragen stelt. Kiki redigeert graag poëzie, essays, verhalen en boze brieven.

EINDNOTEN

- 1 Burnier, *De verschrikkingen van het noorden*, 49.
- 2 Vos en Bakker, *Andreas Burnier*, 35.
- 3 Gesprek tussen Dessaur (Burnier) en Houcke, 1997, NLMD GC 01002, [Andreas Burnier] *Geluid* / pres. en interview Stan van Houcke, Literatuurmuseum, Den Haag.
- 4 Vos en Bakker, *Andreas Burnier*, 41.
- 5 Halberstam, *Female masculinity*, xx.
- 6 Burnier, *De verschrikkingen van het noorden*, 51.
- 7 Eerste versie van het verhaal *De verschrikkingen van het noorden*, K 00965 Kuipers, R. 1951-1973, Brieven aan Reinold Kuipers (1914-2005) en Martine van Buul (1919-2009), Literatuurmuseum, Den Haag.
- 8 Burnier, *De verschrikkingen van het noorden*, 69.
- 9 Burnier, *De verschrikkingen van het noorden*, 57.